

12. Левченко В. В., Левченко Г. С. Олександр-Невська церква Новоросійського університету: історія, персоналії, документи / В. В. Левченко, Г. С. Левченко. – Одеса, 2015. – 360 с.
13. Лиман І. Метричні книги як джерело з церковного устрою Південної України другої половини XVIII – першої половини XIX ст. / І. Лиман // Наукові записки. – К., 2001. – Т. 7. – С. 197–211.
14. Лобко Н. Метричні книги церков як джерело генеалогічної інформації / Н. Лобко // III Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу». В 3-х т. – Луцьк, 2007. – Т. 1. – С. 232–237
15. Любченко В. Б. Колекція подільських метричних книг XVIII ст. як джерело історико-краєзнавчих досліджень / В. Б. Любченко // Матеріали IX Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 170–173.
16. Метричні книги // Енциклопедія українознавства / Гол. ред. В. Кубійович. – Львів, 1994. – Т. 4. – С. 1524.
17. Див.: Мирский Э. М., Садовский В. Н. Проблемы исследований коммуникаций в науке / Э. М. Мирский, В. Н. Садовский // Коммуникация в современной науке. – М., 1976. – С. 14–17.
18. Мордвінцев В. М. Метричні книги / В. М. Мордвінцев // Київський університет імені Т. Шевченка. Вісник. Сер.: Історія. – К., 1999. – Вип. 41. – С. 13–19.
19. Новоросійський університет в споминах сучасників / Автор-составитель Ф. А. Самойлов. – Одесса, 1999. – С. 15.
20. Посохов С. И. Университет и город в Российской империи (вторая половина XVIII – первая половина XIX вв.) / С. И. Посохов. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 364 с.
21. Сирил Норкот Паркинсон – биография [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.personbio.com/view_post.php?id_info=721. Доступ – 24.02.2016 г.
22. Скович І. Метричні книги в Галичині першої половини XVIII ст. / І. Скович // Знак. – 1997. – Ч. 14. – С. 4–5.
23. Университет и город в России (начало XX века) / Под редакцией Труде Маурер и Александра Дмитриева. – М.: Новое литературное обозрение, 2009. – 784 с.

In the article on the basis of archival sources reviewed the subject of interaction of Novorossiysk University and the city, in particular, on the example of metric books of the Alexander Nevsky Church University of Novorossiysk steel shows the relationship between the University and the city of Odessa in the second half of XIX – early XX century.

Соціально-економічні погляди і переконання професора Є. С. Гордієнка

Литвинова Тетяна Федорівна

У статті проаналізовано соціально-економічні твори і погляди професора Харківського університету, засновника вітчизняної школи фармакології, відомого громадського діяча Є.С. Гордієнка. Глибока ерудиція, широта наукових і суспільних інтересів, активна участь у розробці і впровадженню Великих реформ середини XIX ст. зробили його провідним діячем науки, освіти і суспільного життя харківського регіону.

Ключові слова: Харківський університет, Є.С. Гордієнка, Селянська реформа, модернізація господарства, економічна думка.

М'я Єгора Степановича Гордієнка (1812–1897 рр.) не відноситься до числа забутих. І це не дивно. Професор Харківського університету, завідувач кафедри, видатний вчений, засновник Харківської фармакологічної школи, який уперше поставив питання про виділення фармакології у самостійну дисципліну, до того ж діяч Селянської реформи 1861 р., член Харківського губернського з селянських справ присутствія, голова Харківської повітової земської управи, Харківський міський голова, член комісії з дослідження залізничної справи в Росії, почесний член Паризького фармацевтичного товариства, почесний член Університетської колегії, співзасновник товариства розповсюдження грамотності, дійсний і почесний член Харківського медичного товариства, почесний мировий суддя Харківського округу, почесний член губернського статистичного комітету, освітянин, благодійник, словом, видатний громадський діяч, – саме так його визначають усі довідкові, енциклопедичні видання, починаючи від І. А. Брокгауза та І. А. Єфрона, Української радянської енциклопедії і до сучасних включно (щоправда, на жаль, йому не знайшлося місця в недавній Енциклопедії історії України).

Здавалося, такий набір іпостасей в одній персоні повинен був спричинити створення якщо не повної наукової біографії, то хоча б розлогого аналітичного нариса. Тим більше, що для цього існують не аби які джерельні підстави, в тому числі й у вигляді цілком досяжного для сучасних українських дослідників особового фонду, що не так часто й трапляється у випадку з доволі відомими особистостями. Натомість бажаючі розширити свої уявлення про нашого героя стикаються переважно з однотипною інформацією, скоріш енциклопедичного, вікіпедійного характеру, де, в залежності від задач авторів, лише трохи відрізняються акценти. Історики Харківського університету, починаючи від Д. Багалія та Д. Міллера і до сьогодні, в першу чергу звертають увагу на кар'єрне зростання Є. С. Гордієнка – студент (1828–1832 рр.), який закінчив навчання з відзнакою, лектор (з 1833 р.) [11], ад'юнкт, у 1838–1858 рр.

професор; фахівці-медики – на внесок у становлення фармакології, на його наукові праці в галузі хімії, фармації тощо; краєзнавці – на земську діяльність, роботу міського голови Харкова у 1871–1873 рр., історики дворянства – на успіхи в господарських справах у пореформений період і т.п. І хоча в результаті таких різнопланових досліджень було зібрано чималий фактичний матеріал, усе це кардинально не змінює одноманітної картини.

Не вдаючись до переказу вже добре відомих і неодноразово повторених даних, які стануть у пригоді при створенні ґрунтового аналітичного життєпису непересічної особистості Є. С. Гордієнка, зважаючи на рамки статті, поки що побіжно зверну увагу на практично непомічений біографами епізод, який, крім іншого, надає можливість не тільки розширити бібліографію праць ученого, а й спробувати з'ясувати засади світоглядних позицій, громадянських устремлінь, адже саме через реконструкцію уявлень ми отримуємо нове і часом несподіване бачення не тільки людини, а й цілої епохи. Це тим більше важливо, коли йдеться про переломні моменти історії, коли суспільна напруга досягає неабиякої висоти. Саме таким був кінець 1850-х рр., коли обговорення селянського питання в Росії вступило в свою публічну фазу, втягнувши в цю орбіту цілий шерех небайдужих.

Практично всі автори, які писали про Є. С. Гордієнка, відзначали, що з 1859 р. уже відставний професор цілком поринув у громадську діяльність [18, с. 6]. Мабуть, дослідники мали на увазі обрання його цього року головою комісії з перевірки особливого у земських повинностях присутствія, де він викрив значну кількість фактів зловживання у галузі господарства і виступив за його перебудову на засадах самоврядування. Однак уже 1858 р. статський радник Є. С. Гордієнко був обраний дворянством Харківського повіту кандидатом до Губернського комітету по облаштуванню побуту кріпосних селян [16], який став, як і в інших губерніях, не тільки місцем напрацювання положень майбутньої Селянської реформи, а й трибуною для обговорення найважливіших суспільних проблем.

Цього ж року він активно публічно маніфестував свої позиції на сторінках нещодавно створеного журналу «Сельское благоустройство», який часто відносять до видань ліберального слов'янофільського спрямування. У 14 книжках цього журналу протягом нетривалого часу його існування було вміщено більше 20 статей [9, с. 35], чотири з яких належали Є. С. Гордієнку. Зауважу, що ці наукові, економічні та водночас публіцистичні тексти, на жаль, не враховані дослідниками, разом зі звітами про стан справ у селах Харківської губернії, які, починаючи з кінця 1860-х рр., наш герой укладав практично кожного року [6], дають можливість не тільки відчутти еволюцію/сталість поглядів автора, динаміку змін соціально-економічної ситуації в краї, а й уявити, наскільки давне коріння мають сьгоднішні проблеми нашого суспільства. Більшість текстів Є. С. Гордієнка спрямовані на з'ясування причин негативних сторін життя селянства Харківської губернії, ширше – малоросійського селянства. Однак вони, по-суті, подають доволі широку соціальну панораму, унаочнюючи ті вразливі місця суспільного побуту, що заважали, на думку автора, нормальному розвитку краю.

Відразу зазначу, що Є. С. Гордієнко був переконаним прихильником змін. «Реформы нам необходимы», – неодноразово заявляв він, покладаючи

великі сподівання на нове положення про селян [7, с. 348]. Зрозуміло, у такий важливий для країни час харківський професор не міг залишитися осторонь суспільних перетворень. Він системно, ясно, чітко, докладно аргументував свої позиції, так само, як, за свідченням його студентів, читав лекції з фармакології та фармації [13, с. 397]. Увідомлюючи, що справа публічного обговорення питання, яке виходило далеко за межі суто селянського побуту, була незвичною для дворянства і до того ж ускладнювалася «необыкновенным разнообразием и неопределенностью во всех условиях сельского хозяйства» великої країни, він був переконаний, «что каждый, приобретший сколько-нибудь опытности в деле, обязан высказать все, что знает, без предубеждений, без притязаний, во имя общей пользы» [2, с. 7]. Подібна позиція спостерігається і в інших його текстах того часу. Однак, у зв'язку з цим, виникає запитання: чи був досвід університетського ученого умоглядним, наскільки обґрунтовано практичними були його міркування, наскільки його писання корелювалися власною поміщицькою практикою?

Без подальших ґрунтовних досліджень поки що важко сказати, якими маєтностями володів Є. С. Гордієнко до реформи. У всякому разі, в «Приложениях к трудам Редакционных комиссий», там, де подавалися відомості про поміщицькі маєтки Харківської губернії з кількістю більше ста кріпосних душ, його імені немає [14]. Та про свій господарський експеримент все ж обмовився сам Єгор Степанович у статті «О свободном труде», де він, як і значна частина тодішніх авторів, висловився з приводу важливої проблеми ефективності кріпосної та вільнонайманої праці. Отже, 1846 р. він купив 200 дес. незалюдненої землі та зробив спробу господарювати за допомогою найму робітників [4, с. 171].

Очевидно, обираючи саме такий розмір «дачі», а також спосіб облаштування маєтку, професор керувався прикладом Англії, де найбільш економічно вигідним вважалися господарства у 150–200 дес. [2, с. 101] Зауважу, що про закордонну специфіку в Є. С. Гордієнка були не книжкові знання. Ще молодим професором, у 1839–1841 рр. він перебував на стажуванні в наукових закладах Західної Європи (Англія, Франція, Німеччина) [10], а тому часто посилався на закордонні зразки, порівнював, при цьому закликаючи безоглядно не переносити чужий досвід на російський ґрунт. У всякому разі, господарювати так, як хотілося, без кріпосних, Є. С. Гордієнку не вдалося, адже він зіткнувся з низкою проблем, які спіткали й інших, хто хотів поставити справу на новий лад, наприклад, відомого російського поета О. О. Фета [17]. По-перше, це відсутність у Росії адекватної оцінки праці, ринку вільнонайманої праці, що заважало знаходити робітників. По-друге, це якість робітників. Відносно найнятих ним селян з навколишніх сіл Є. С. Гордієнко з сумом писав: «Это были люди негодные: они испортили у меня лошадей и волон; более трех месяцев я не мог держать и принужден был отослать их, пожертвовав деньгами, данными вперед; на место их нанялись другие, опять такие же негодяи, и понапрасну я употребил много денег на устройство моего хозяйства». Так господарювати він зміг тільки рік «и принужден был поселить крестьян» [4, с. 171].

У зв'язку з цим, можна було б робити різні припущення, у тому числі й про хазяйську неспроможність професора. Однак короткі відомості про його

пізніше господарювання свідчать про зворотне. Так, сучасна дослідниця історії харківського дворянства Н. Проць серед небагатьох успішних поміщиків пореформеної доби називає й Є. С. Гордієнка, який у своєму маєтку с. Непокритому Харківського повіту використовував не надто поширену і в той час удосконалену систему землекористування, з внесенням добрив і застосуванням землеробської техніки [15, с. 115-116]. Успішність господарювання також підтверджують доволі значні накопичення, які використовувалися в тому числі й на освітні, благодійні справи, у чому він, імовірно, наслідував матір [5, с. 131-132]. Наприклад, у 1874 р. у Харківському університеті було засновано стипендію його імені. У 1892 р. Є. С. Гордієнко передав у Харківську контору Державного банку 8000 руб., відсотки з яких ішли на забезпечення земських початкових народних училищ. У своєму маєтку Кадниця Харківського повіту в 1893 р. за власні кошти на власному дворі він збудував земську народну школу, забезпечив її необхідними посібниками та письмовим приладдям, перерахувавши 6000 руб. на її утримання. У квітні 1894 р. голова Харківської повітової земської управи П. Флот запропонував присвоїти Кадничанській школі ім'я засновника, що й відбулося за розпорядженням Міністерства внутрішніх справ 10 вересня 1894 р. [1] Згідно заповіту Є. С. Гордієнка, більше ніж 76 тис. карбованців було спрямовано на формування спеціального фонду для фінансування земських шкіл Харківського повіту [10].

Очевидно, така увага до освіти народу могла бути спричинена й безпосереднім гірким досвідом дореформеного господарювання. У всякому разі наприкінці 1850-х рр. Є. С. Гордієнко, поряд з економічними міркуваннями та розрахунками, якими широко оздоблені його тексти, постійно звертався до морально-етичних проблем. Цікаво, але мало що змінилося у сприйнятті ним ситуації у 1880-і рр.

«Как известно, успехи сельского хозяйства находятся в зависимости от природы, страны и людей с их нравственными силами», – писав він [6]. На основі численних даних і підрахунків, порівнюючи господарську успішність на батьківщині та в Англії і Франції, учений виділяв саме ці три важливі фактори: природа, специфіка ведення господарства та адміністрування. «Природа может ставить сельское хозяйство выше или ниже, и это от человека не зависит» [4, с. 180]. Але з природою, кліматом Харківській губернії загалом пощастило. Що ж стосується третього, то в передреформений час згадувалася і відсутність банків та оборотних капіталів, і податковий тягар, і неможливість збувати продукцію через погані шляхи сполучення, і засилля бюрократії тощо. Та надзвичайні сподівання на краще тут покладалися на нові закони: «Да будет благословенно это положение!» [3, с. 240; 7, с. 348]. Щоправда наприкінці століття Є. С. Гордієнко змушений був вказувати практично на ті ж «слабкі місця» в управлінні як на місцевому, земському, так і на законодавчому, урядовому рівнях.

А от щодо народу, то для економічного процвітання, на жаль, у нього не вистачало «нравственных сил и упорного труда». Мабуть, не випадково у всіх своїх текстах професор-поміщик так багато уваги приділив різним аспектам саме цієї проблеми. Якщо її не вирішувати, ніби передбачаючи негативні наслідки реформи, про що й буде писати пізніше, то «явятся у нас много праздных людей, живущих чужим трудом и добром» [7, с. 354].

Переконуючи читачів, що «искусство и организация самого хозяйства не менее имеют влияния» на процвітання краю і що «это зависит от нас» [4, с. 180], Є. С. Гордієнко у першу чергу звертав увагу на недбале ставлення до землі та неякісну її обробку, рутинне, екстенсивне господарювання («пренебрегая качеством, заботимся о количестве» [2, с. 104]), постійне збільшення запашки, відповідно й зменшення простору для випасу худоби, від чого страждало скотарство, на хижацьке знищення лісів, що призводило, крім іншого, і до ерозії ґрунтів тощо. Зрозуміло, на відміну від сучасного історика, Є. С. Гордієнко не розмірковував над тим, що при наявності значних територій і низької щільності населення українське суспільство протягом століть змушено було витратити колосальні зусилля на освоєння нових земель, на облаштування на нових місцях, відповідно, це було суспільство з високим рівнем географічної мобільності, коли людність завжди готова була не вирішувати проблеми, вгризаючись у землю, а шляхом пошуку кращого життя. Однак професор точно вказав на наслідки такої соціальної ситуації як на причину сучасних йому економічних («земледельческих») негараздів: «У нас – все временное, преходящее, необезпеченное, подверженное разным случайностям, – все скоро портится» [2, с. 104].

Розуміючи, що центральною фігурою господарства є людина, Є. С. Гордієнко не тільки присвятив спеціальну статтю «народным нравам и обычаям», а й зупинявся на цьому в кожному тексті, усвідомлюючи, наскільки складно «высказать нравы родной страны», адже «самолюбие заставляет не видеть многого, извинять многое, судить пристрастно, и кроме того в одном и том же народе так много оттенков, что трудно уловить общую характеристическую черту, которая так резко бросается в глаза иностранцу» [3; с. 232]. Розмірковуючи над факторами, що впливають на моральність народу/селянства, він, на відміну від багатьох диспутантів, у тому числі й тих, хто прямо його критикував [8], попри свій професорський статус, віддавав перевагу не освіті, сумніваючись, що тільки вона може виправити людину. Вчений був переконаний, що «в той стране народ будет нравственнее, где установления гражданского обеспечивают личность и собственность каждого, где на правильном исполнении обязанностей основан интерес каждого, где в деле чести и правды человечество не страдает и только дурные начинания неизменно преграждаются законом» [3; с. 232]. Подібне повторювалося й у 1880-і та й зараз все ще актуально звучить для нашого суспільства.

Звичайно, говорячи про моральність, Є. С. Гордієнко звертав увагу не на дивіації, не на «злоумышленных и преступных людей», яким місце у в'язницях та у Сибіру, а на норму, тобто, на властиві усьому народу вади, які потребують виправлення. У першу чергу – це хибна традиція поділу сімей, що призводить до подрібнення і селянських, і дворянських господарств і робить їх економічно вразливими, на що відносно Лівобережної України звертав увагу і відомий діяч Селянської реформи В. В. Тарновський. Це й недбале ставлення до праці, лінощі, а також пияцтво, яке заважає належним чином ставитися до роботи, збільшує злочинність, погіршує здоров'я, знижує тривалість життя. Всі ці явища тісно переплетені між собою, а також пов'язані з специфікою релігійного календаря, з його безкінечними святкуваннями, які не дають можливості вчасно

виконати ті чи інші роботи, що й знижує продуктивність сільського господарства і породжує бідність.

Детально вираховуючи святкові та вихідні дні, професор підкреслював, що майже третина часу, який може бути відведений в умовах Харківщини на землеробські справи, втрачається, через що неможливо ані якісно обробити ґрунт, ані вчасно зібрати врожай, значна частина якого залишається на полях, ані належним чином забезпечити його збереження. До того ж під час свят, до яких місцевий люд дуже охочий, мало думають про моральність і святість і багато п'ють: «Народ пьянствует религиозно: он встречает и провожает праздники с рюмкою вина. Всякий праздник, по его понятиям, дает христианину право на праздность и разрешает, по указанию церковного календаря, вино и елей» [6]. Саме п'янство під час свят призводить до деградації, морального занепаду і неможливості нормально приступити до роботи по їх завершенню. Невипадково Єгор Степанович вважав за необхідне перевиховувати людей «преданных пьянству, лени, нерадению» у спеціальних «исправительных работных домах» [7]. Цей дореформений проект, на перший погляд дивний і утопічний, зрозуміло, був підкріплений посиленнями на досвід передових країн – Сполучених Штатів та Англії. А на своїх громадських посадах він багато уваги приділив якщо не викоріненню, то зменшенню такого зла, як пияцтво. За його ж ініціативи Харківська міська дума підняла питання перед урядом про заходи проти пияцтва, результатом чого було закриття 1883 р. половини «питейных заведений».

Зрозуміло, Є. С. Гордієнко був не єдиним, хто замислювався над економічними та морально-етичними проблемами. В контексті модернізації господарств, можливих суспільних перетворень це турбувало й дворян-поміщиків усіх українських регіонів [12]. Публічно висловлювалося з цього приводу й харківське дворянство – А. Антонов, О. Влаговський, М. Гаршин, Г. Данилевський, П. Лялін, О. Розаліон-Сошальський, Д. Хрушов та інші, чії інтелектуальні потуги, до речі, також залишилися поза увагою дослідників. Однак приклад активності університетського професора на ниві обговорення найактуальніших суспільних проблем цікавий тим, що, в разі подальших ґрунтовних студій, крім вирішення суто біографічних задач, надає можливість не тільки представити більш широку палітру позицій еліти українських регіонів, а й спростувати цілий ряд історіографічних стереотипів, зокрема й щодо вузько корисних станових інтересів, щодо обмеженості провінційного дворянства, його кріпосницьких підходів до проблеми ліквідації кріпосного права та ґрунтовних соціальних перетворень.

Примітки

- [Вступ] *Гордеенко Е. С.* О положении сельского хозяйства и земства в Харьковской губернии [Электронный ресурс]. Режим доступа: // usadba.rider.com.ua/upload/file/almanah/04/5.doc. Доступ – 18.01.2016 г.
- Г.....ко Е.* Мысли об улучшении сельского хозяйства и быта земледельцев / *Е. Г.....ко* // СБ. – 1858. – Кн. 2. – Май. – С. 93-106.
- Г.....ко Е.* О народных нравах и обычаях / *Е. Г.....ко* // СБ. – 1858. – Кн. 2. – Апрель – С. 232-245.

- Гордеенко Е.* О свободном труде / *Е. Гордеенко* // СБ. – 1858. – Кн. 3. – С. 167-192.
- Гордеенко Е. С.* Материалы к истории Харьковского края / *Е. С. Гордеенко* // Харьковський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців. У 2 тт. – Х., 2008. – С. 131-135.
- Гордеенко Е. С.* О положении сельского хозяйства и земства в Харьковской губернии / *Е. С. Гордеенко.* – Х., 1885. – 65 с.
- Гордеенко Е.* О необходимости исправительных рабочих домов / *Е. Гордеенко* // СБ. – 1858. – Кн. 4. – Декабрь. – С. 348-356.
- Данилов Н. П.* Заметки на статью Е. Г.....ка «Мысли об улучшении сельского хозяйства и быта земледельцев» / *Н. П. Данилов* // ЖЗ. – 1858. – № 7. – С. 43-50.
- Дмитриев С. С.* Архив редакции «Сельского благоустройства» (1858 – 1859 гг.) / *С. С. Дмитриев* // Записки Отдела рукописей Государственной библиотеки СССР имени В. И. Ленина. – М., 1941. – Вып. X. – С. 33-43.
- Жуков С. М.* Єгор Степанович Гордієнко – вчений і громадянин / *С. М. Жуков* [Электронный ресурс]. Режим доступа: // hero.uira.edu.ua/jspui/bitstream/.../Zhukov.doc. Доступ – 18.01.2016
- Звягинцева Т. В.* Знаменитые горожане Харькова / *Т. В. Звягинцева, Л. Т. Киричек* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://bolinet.com.ua/gordienko.htm>. Доступ – 18.01.2016.
- Литвинова Т. Ф.* «Поміщицька правда». Дворянство Лівобережної України та селянське питання наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. (ідеологічний аспект) / *Т.Ф. Литвинова.* – Д., 2011. – 732 с.
- Любарский И. В.* Воспоминания о Харьковском университете 1850–1855 гг. / *И. В. Любарский* // Харьковський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців. У 2 тт. – Х., 2008. – С. 388-408.
- Приложения к трудам Редакционных Комиссий, для составления Положения о крестьянах, выходящих из крепостной зависимости. Сведения о помещичьих имениях. – СПб., 1860. – Т. 6.
- Проць Н. В.* Дворянство Харьковської губернії другої половини XIX – початку XX ст.: дис. ...канд. іст. наук / *Н. В. Проць.* – Х., 2015. – 276 с.
- Список членам и кандидатам Харьковского дворянского комитета по устройству быта помещичьих крестьян // ЖЗ. – 1858. – № 6. – Июль. С. 161-162.
- Фет А. А.* Жизнь Степановки, или Лирическое хозяйство / *А. А. Фет.* – М., 2001. – 480 с.
- Цыганенко А. Я.* Колыбель фармакологии и фармации Украины (К 200-летию кафедры фармакологии и медицинской рецептуры ХГМУ) / *А. Я. Цыганенко, Л. Т. Киричек, Т. В. Звягинцева* // Медицина сегодня и завтра. - 2004. - №4 - С. 5-12.

Литвинова Т. Ф. Социально-экономические взгляды и убеждения профессора Е.С. Гордиенко

В статье проанализированы социально-экономические произведения и воззрения профессора Харьковского университета, основателя отечественной школы фармакологии, известного общественного деятеля Е.С. Гордиенко. Глубокая эрудиция, широта научных и общественных интересов, активное участие в разработке и проведении Великих реформ середины XIX в. сделали его ведущим деятелем науки, образования и общественной жизни харьковского региона.

Ключевые слова: Харьковский университет, Е.С. Гордиенко, Крестьянская реформа, модернизация хозяйства, экономическая мысль.

Lytvynova T. Socio-economic views and beliefs professor E.S. Gordienko

Presents socio-economic work and the views of Professor of Kharkov University, founder of the national school of pharmacology, known public figure E.S. Gordienko. Deep erudition, breadth of scientific and public interest, active participation in the development and implementation of the Great Reforms mid-nineteenth century made him a leading figure in science, education and public life of the Kharkov region.

Keywords: Kharkov University, E.S. Gordienko, peasant reform, modernization of the economy, economic thought.

Образ Харківського університету, віддзеркалений у мистецтві

Павлова Ольга Григорівна

У статті мова йде про наявну різноманітну образотворчу спадщину, в якій знайшла відображення історія Харківського університету. Це образи будівель університету, професорів, випускників, співробітників, студентів, попечителів, меценатів та інших особистостей, які були причетні до історії університету і відтворені в живописі, графіці, скульптурі, пластичних мистецтвах. На сьогодні виявлено понад 250 такого роду творів мистецтва XIX – початку XXI ст., створених відомими митцями.

Ключові слова: Харківський університет, мистецтво, образ, твори мистецтва.

Історія Харківського університету певною мірою репрезентована не лише ґрунтовними дослідженнями вчених у різних наукових галузях та історичними узагальнюючими монографічними виданнями, але і його образами, відтвореними митцями у своїх творах.

Історія розвитку мистецтва у Харкові тісно пов'язана з історією заснування та діяльності університету. Тема «Харківський університет і образотворче мистецтво» є не новою в історіографії, але і далеко не вичерпаною. Розглядаючи питання впливу Харківського університету на розвиток міста Харкова, ми не можемо не відмітити значення організації мистецької освіти в стінах університету. Вивченню цього питання присвятили свої праці сучасні дослідники А. С. Півненко [5], С. І. Побожий [6, 7], Л. Д. Соколюк [8], Р. І. Філіппенко [10] та ін.

З історією Харківського університету пов'язані імена видатних художників, архітекторів, які своєю творчістю стали всесвітньо відомими, а їх досягненнями пишається alma-mater. З іншого боку, Харківський університет з його багатолітнім науковим і мистецьким потенціалом, і сьогодні займає помітне місце в житті та творчості митців та художньо обдарованих його випускників. Свідченням цьому виступає і та кількість художніх творів, присвячених університету, які з'явилися в останнє десятиліття. Деякі сучасні митці протягом багатьох років розробляють університетську тематику. Тут можна згадати серію робіт голови Харківського об'єднання Спілки художників України В. І. Ковтуна, мотивами пейзажів якого є, наприклад, архітектурні будівлі університету та створена ним останнім часом портретна галерея університетських особистостей. Це і скульптурні твори О. М. Рідного – пам'ятники, бюсти, рельєфна пластика – втілення образів